

njih desetak i više godina pomirene sržne teme njegovih interdisciplinarnih istraživačkih projekata, kao i njegovih kolega: opraštanje, empatija, dijalog, solidarnost, etika sjećanja i sl. Naravno, naznačene teme ne tiču se samo Republike Slovenije, nego su presudne za svako društvo.

Za Žaleca je ova knjiga filozofska budući da on smatra da filozofija ima dva temeljna cilja: prvo, uvođenje novih koncepata i konceptualnih distinkcija, bez kojih je naše mišljenje slijepo čak i

za izuzetno važna razlikovanja; drugo, potrebu za provjeravanjem, testiranjem, kontroliranjem ispravnosti i utemeljenosti našeg mišljenja. To uvjerenje Žalec ponavlja u svim svojim radovima. Dakle, temeljna je namjera Bojana Žaleca da svojom novom knjigom pridonese boljem konceptualnom razumijevanju fenomena kao što su genocid, totalitarizam, »nivelirajući multikulturalizam« i sl., a time i njihovu nadvladavanje.

Krešimir Šimić

Stjepan KRASIĆ, *The international scope of the national language: Croatian as one of six world languages*, Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011., 99 str.

The international scope of the national language: Croatian as one of six world languages knjiga je autora Stjepana Krasića, koju je izdao dubrovački ogranak Matice hrvatske u siječnju 2011. godine, u nakladi od pet stotina primjeraka posebnog izdanja na engleskome jeziku. Uredila ju je nedavno preminula dugogodišnja predsjednica tog ogranka, profesorica Ivana Burđelez, a na engleski jezik prevela Janet Tuškan.

Na prvi bi se pogled moglo činiti da je izdanje knjige na engleskom jeziku, u usporedbi s postojećim srodnim djelima autora Krasića (*Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću*, koja je izašla 2004. godine na 159 stranica i *Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga književnog jezika u XVII. stoljeću*, izašla 2009. godine na 575 stranica,

te drugim njegovim djelima, koja su dosad naišla na brojne stručne osvrte) skovano usputno i da se u dosadašnje tri godine nije pobudio interes za njezin prikaz. Iako se knjiga sastoji od devedeset i devet stranica te je vrlo pregledno sročena, nedostaje joj pregled sadržaja, bibliografije i priloga, što pridonosi dojmu neuhvatljivosti i nedovršenosti. U knjizi se ne spominju podatci o njezinu autoru, već započinje uvodnim djelom na četiri stranice, nakon čega, prije zaključka, dolazi sljedećih pet poglavlja: »Hrvatski jezik u europskom kontekstu srednjega vijeka«, »Vjerski preokret u Njemačkoj i pitanje narodnih jezika«, »Katolička obnova i njen odnos s narodnim jezicima«, »'Ilirski' jezik kao obvezni predmet na europskim sveučilištima« i »Gdje se govorio 'ilirski' jezik?« Neza-

obilazno je ovdje primijetiti činjenicu da se u ionako malom broju vanjskih poveznica u prikazima djela vezanih uz hrvatsku kulturnu baštinu, hrvatski intelektualci danas malo osvrću na ovakvu vrstu akulturacije te se uglavnom bave predstavljajima stranih činjenica hrvatskoj javnosti koja se, ukoliko zanimanje postoji, i sama tome usmjerava. Samom činjenicom što je ovo djelo napisano na engleskom jeziku, ono je vrijedno pažnje i nadamo se budućim poticajima sličnih vrijednosti.

Knjiga sadrži stotinu i sedamdeset iscrpnih bilježaka, deset dokumenata i mapu kartografa Andree Buffalinija iz XVI. stoljeća, koja prikazuje ilirske pokrajine Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne s pripadajućim grbovima i krunama, s ciljem naglaska na suverenosti, kraljevskoj neovisnosti te povezanosti, neovisno o vlasti pod kojom su se u određenom trenutku pokrajine nalazile. Dokumenti su priloženi sljedećim redom: preslika reljefa kardinala Stanislava Hosiusa (str. 37); pismo slovačkog isusovca Teofila Kristeka rektoru Sveučilišta u Šal'i u Slovačkoj, Alphonsu Carillu (str. 49–51); naslovnica Vrančićeva *Rječnika najplemenitijih europskih jezika* iz 1595. godine (str. 52); Kašićev *Institutioneum linguae illyricae libri duo* iz 1604. godine (str. 54); naslovnica Mikaljeva *Blaga jezika slovinskoga* iz 1649. godine (str. 55); Džamanjićev *Nauk za pisanje dobro* iz 1739. godine (str. 58); rukom pisani *Dekret Kongregacije za širenje vjere* na latinskom jeziku od 16. listopada 1623. godine o obveznom

poučavanju hebrejskoga, klasičnoga grčkog i novozavjetnoga grčkog (*koiné*) te arapskoga, aramejskoga i ilirskoga jezika na europskim sveučilištima (str. 65–67); tiskani drugi dio *Dekreta Kongregacije za širenje vjere o poučavanju jezika* (str. 68–74); naslovnica *Poslanica i Evanđelja*, franjevca I. Bandulavića iz 1613. godine sa slikom biskupa i grbovima Dubrovačke Republike, Dalmacije i Bosne (str. 80); Bonifacijev *Certifikat o Društvu sv. Jeronima iz Rima* s grbovima Hrvatske, Dalmacije, Slavonije i Bosne iz austrijske narodne knjižnice u Beču (str. 86).

Autor knjige je profesor emeritus Međunarodnog Sveučilišta u Dubrovniku Stjepan Kراسić, hrvatski dominikanac i dugogodišnji profesor crkvene povijesti na Papinskom sveučilištu svetog Tome Akvinskog u Rimu (Angelicumu), dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Povijesnog instituta Dominikanskog reda u Rimu, Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu te autor četrnaest knjiga i dobitnik desetak nagrada i priznanja, poput Nagrade grada Zadra za životno djelo 1996. godine, Nagrade Matice hrvatske 1998. godine, Reda Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića 1998. godine, počasnog doktorata Sveučilišta u Zadru za izuzetne doprinose na području humanističkih znanosti, polje povijesti, i za proučavanje novije hrvatske povijesti.

U uvodnom se djelu s povijesnog stajališta govori o početcima uporabe narodnog jezika kao sredstva širenja vjerskih poruka. Dokazuje se da su

Hrvati bili uvijek zanimljivi papama ne samo radi geografskog smještaja između europskog Zapada i Istoka nego i radi zajedničkog naslijeđa sv. braće Ćirila i Metoda kroz crkvenostaroslavenski i glagoljicu. I ranije smo imali priliku uočiti da je autoru stalo iz vanjske perspektive prikazati položaj hrvatskog jezika izvan domovinskih granica i to onaj prije katoličke obnove. Autor ovdje naglašava da je njegov rad napisan s ciljem upotpunjavanja praznine koja je nastala dosadašnjim zaobilascima povijesnih činjenica sagledavanja hrvatskog jezika u okviru katoličke obnove nakon Tridentskog koncila (1545. – 1563.). Taj nedostatak neosporno nalazi svoje korijene u političkim situacijama u Europi, a naročito u slavenskoj svijetu.

U drugom poglavlju, koje nosi naziv *Hrvatski jezik u europskom kontekstu srednjega vijeka*, autor prvo polazi od položaja hrvatskog jezika unutar južnoslavenske grupe jezika i porijekla klasifikacije, čijoj je složenosti pridonijela činjenica o nepoznanici početka hrvatske pismene povijesti prije IX. stoljeća. Radi toga se vrlo često te praznine nastojalo ispuniti mitovima i legendama poput one kroničara Nestora iz 1110. godine, čiji su podatci upitni. U drugom dijelu poglavlja autor se dotiče teme da zajedničko podrijetlo pretpostavlja i zajednički jezik, za što iznosi dva dokaza: prvo je pismo češkog kralja Karla IV. (1346. – 1365.), koji s ponosom iznosi mišljenje da Slaveni govore zajedničkim jezikom, a drugi dokaz je pismo dubrovačkog dominikanca Ivana

Stojkovića s Koncila u Baselu (1431. – 1439.), koji se češkim husitima obraća kao heretičkim sunarodnjacima istoga jezika. Autor navodi brojne europske lingviste sličnih stajališta, poput švicarskog teologa Konrada Gessnera, češkog filologa Sigmunda Gelena, njemačkog lingvista Hieronymusa Megisera i poljskog kardinala Stansilava Hosiusa. Poglavlje završava raspravom o vrhuncu hrvatske književnosti s Markom Marulićem i Faustom Vrančićem, koji se u svojem petojezičnom *Rječniku* slaže s talijanskim predstavnikom vlade, tvrdeći da je dalmatinski najljepši slavenski jezik, uspoređujući ga, po njegovu mišljenju, s najljepšim talijanskim dijalektom – toskanskim. Tu autor uključuje i intelektualce istarskoga podrijetla poput Matije Vlačića te se nabrajaju slične misli dubrovačkog prefekta vaticanske knjižnice Stjepana Gradića, Petra Hektorovića i Jakova Mikalje u predgovoru rječnika *Blago jezika slovinskoga*.

Treće poglavlje posvećeno je reformaciji koja je odigrala ključnu ulogu u razvoju narodnih jezika i kultura Europe. Daljnji zamah kulturnog razvoja bio je Gutenbergov izum tiskarskog stroja. Autorovo je viđenje buđenja narodnih jezika samo kolateralni događaj u prijenosu religijskih poruka što većem broju vjernika. U Hrvatsku je protestantizam stigao iz nekoliko pravaca: Istre, Kranjske i Štajerske. Luteranstvo uglavnom kroz Austriju a kalvinizam kroz Mađarsku. Prihvatanje protestantizma podržano je činjenicom da se svećenstvo nije obvezivalo na celibat, narod se osloba-

dao novčanih davanja Crkvi, a započela su i oduzimanja crkvene imovine. Za širenje protestantizma u Hrvatskoj značajan je Hans Ungnad Weissenwolf, barun od Soneka, zemaljski kapetan Štarske i hrvatsko-slavonske vojne granice u službi Ferdinanda I., koji je zbog svojih napora širenja protestantizma preko raznih ustanaka, udaljen iz kraljeva dvora u oduzeti bivši katolički samostan svete Amade u Urachu kraj Tübingena. Tamo je do 1565. godine započelo prvo tiskanje protestantskih djela na hrvatskome jeziku pod pokroviteljstvom kralja Maksimilijana II. Zanimljive su činjenice koje autor navodi a koje se tiču nastojanja oko tiskanja prve *Biblije* na hrvatskome jeziku i u vezi s tim vezama sa Slovencima, koji su spremno prihvatili protestantizam kao sredstvo stvaranja vlastitog identiteta.

Katolička obnova i njen odnos s narodnim jezicima naziv je četvrtog poglavlja. Suprotno ustaljenim mišljenjima da je odgovor na reformaciju bila katolička protureformacija, radilo se o vrsti obnove, čiji je složeni program Crkva predstavila na Tridentskom koncilu (1545. – 1563.). Na Koncilu se oko pitanja narodnog jezika u bogoslužju posebno istaknuo poljski kardinal Stanislav Hosius, čvrsti protivnik uvođenja narodnih jezika, jer je uvidio da protestanti više brinu o raskolu s Rimom nego o svojim narodnim jezicima. Ipak, dao je do znanja da bi u određenim situacijama bio spreman prihvatiti narodni jezik, što je potvrdio u svojem djelu *De sacro vernaculo legendo*

(1558.). Zastupao je mišljenje da to ni u kojem slučaju ne bi trebao biti poljski već slavenski dalmatinski, budući da ga više od četvrtine Europe razumije i govori u različitim dijalektima. Time taj prijedlog dobiva na snazi, uzimajući u obzir kardinalovo uvjerenje kao nepomirljivog oponenta uporabe narodnog jezika. Pod nazivom »slavenski dalmatinski« Hosius nije mislio na hrvatsku redakciju crkvenostaroslavenskog jezika, za koju je smatrao da je više naškodila njegovim sunarodnjacima nego latinski jezik, jer su taj jezik zbog arhaičnosti slabo razumjeli, nego na govorni jezik te redakcije, koji je već bio u praksi u Dalmaciji kao liturgijski jezik. Poglavlje donosi brojne znanstvene dokaze o nastojanju sjedinjenja s pravoslavnim Slavenima u namjeri suzbijanja daljnjeg širenja protestantizma, gdje se Rim nadao ozdravljenju istočnog raskola povratom pravoslavnih Crkava, jer bi se tako zapadne pobune lakše smirile. Ni jedno od toga nije se ostvarilo.

Peto poglavlje nosi naziv »Ilirski« kao obvezni predmet na europskim sveučilištima i započinje dvama dekretima pape Grgura XV. o širenju vjere osnivanjem Katedre za kontroverznu teologiju (današnji naziv je »ekumenska teologija«) u pripremi susreta s protestantima i pravoslavljem te dekretom od velike važnosti za Hrvate u kojem se naređuje hitno osnivanje škola za ilirski i arapski jezik, jezike budućih misionara. Papa Grgur XV. umro je u srpnju 1623. godine. Njegov je nasljednik Urban VIII. rečeno proveo u djelo te je izdao još jedan, jednako

tako važan, dekret o osnivanju katedra za hebrejski, grčki, arapski, aramejski i ilirski u trajanju od dvije godine za studente i profesore. U roku od tri mjeseca trebalo ga je primijeniti u Rimu, a u roku od šest mjeseci izvan granica Italije. Posebno je spomenuo dvanaest takvih sveučilišta: Bolonju, Padovu, Beč, Ingolstadt, Keln, Louvaine, Pariz, Toulouse, Valenciju, Salamanku i Alcalu de Henares. U suprotnom, bile su određene najstrože kazne suspenzije, zabrane doktoriranja i slično, a da ne dođe do zastare, dekret se trebao pročitati na svim provincijskim saborima, gdje su sudionici trebali položiti zakletvu poslušnosti. Na taj se način hrvatski jezik stavio u razinu drugih jezika visoke kulture poput latinskoga, grčkoga, hebrejskoga, aramejskoga i arapskoga te priznao kao nasljednik crkvenostaroslavenskoga, univerzalnog crkvenog jezika svih Slavena, a koji je u to vrijeme bio u uporabi u Hrvatskoj. Ti slavni trenutci za hrvatski jezik nisu nikad prije toga, kao ni poslije, ponovno dosegnuti. Razlozi izbora hrvatskoga nad nekim drugim većim europskim jezicima mogu se iščitati u političkom kontekstu papinstva. Uloga je Hrvata bila ključna nakon Tridentskog koncila u obnovi i pokušaju povrata kršćanskog jedinstva, zahvaljujući jezičnom naslijeđu svetih Ćirila i Metoda. Staroslavenski su se crkveni jezik i glagoljica uspjeli održati jedino u Hrvata. Dodatni je razlog bio da je u većini Europe prevladavao stav da svi Slaveni govore istim jezikom u različitim dijalektima, kao što

je slovački lingvist Kristek primijetio, da je ilirski ili hrvatski osnovica svim drugim slavenskim jezicima, a ujedno je i najprikladniji za jezik liturgije. To nije mijenjalo činjenicu koju znamo danas, da je to bilo utemeljeno na legendi o braći Čehu, Lehu i Mehu. Važno se prisjetiti da je krakovski kardinal Hosius svoj pozitivan stav o hrvatskom jeziku stekao u kontaktu s hrvatskim benediktincima u Kleperzu blizu Krakova.

U poglavlju *Gdje se govorio »Ilirski«?* autor ističe da se današnji književni hrvatski jezik nije oduvijek nazivao istim imenom. Bio je to slavenski, ilirski, slovinski, slavonski, dalmatinski i dr. Dolaškom na današnje prostore, Hrvati su imali svoj jezik koji se redovno od IX. stoljeća pojavljuje u dokumentima. U ovom se poglavlju daju primjeri gdje se očituje hrvatska svijest o vlastitom jeziku kroz najprominentnije članove poput Marulića, Lucića, Vetranovića, Zoranića, Dragovića i dr. Rasprava nastavlja govorom o podrijetlu triju naziva za hrvatski jezik – slovinski, hrvatski, i ilirski – te o radu Društva svetog Jeronima iz Rima u sukobu sa Slovencima oko ilirske oznake pripadnosti. Sud je slovenske tužbe redom odbio jer Slovenija, kao ni Albanija, nije podnijela povijesne dokaze u prilog slučaju Jampšić. Pitanje je dodatno razriješeno pomnim proučavanjem po naredbi pape Aleksandra VII., gdje je utvrđeno da Koruška, Kranjska i Štajerska nikad nisu pripadale Iliriji. Spor oko Zavoda svetog Jeronima u Rimu od ključne je važnosti za hrvatsku povijest,

jer su prvi put sukobljene strane morale prikupiti znanstvene dokaze koji su išli u prilog utvrđivanja činjenica i ispravne terminologije koji se tiču granica Ilirije, unutar kojih su živjeli Hrvati i koje je Sveta Stolica priznala. Od XV. stoljeća pa nadalje, više nije postojala sumnja kojem narodu, na širokom području Dalmacije, Bosne, Hercegovine, Slavonije i Hrvatske, ilirski jezik i kultura pripadaju.

U završnici je istaknuto da je XVII. stoljeće, u vrlo složenim političkim i kulturnim uvjetima nakon Tridentuskog koncila i protureformacije, za Hrvatsku bilo lingvistički izrazito važno zbog unificiranja književnoga jezika. To se razdoblje približno podudarilo s velikim otkrićima i novim pristupom kulturama u obogaćivanju i učvršćivanju vlastite univerzalnosti. Ovdje se potvrđuje da je dekretom pape Grgura XV. proučavanje latinskoga, grčkoga, hebrejskoga i aramejskoga jezika služilo proučavanju *Biblije* i korijena teologije, dok su arapski i ilirski jezik bili hrabar iskorak prema naprijed, uz svijest o potrebi tada već nezaobilaznog dijaloga s islamskim svijetom i slavenskim pravoslavljem. Na širokom pojmu Ilirije od Baltika i Urala do Adriatika, Hrvate se držalo bliskima Rimu zbog drugih slavenskih naroda koji su smatrali Hrvate praocima a hrvatski jezik – jezik općeg sporazumijevanja – najljepšim, najrazvijenijim i najrazumljivijim svim Slavenima. Štoviše, Hrvati su bili narod koji je sačuvao lingvističko naslijeđe sv. Ćirila i Metoda te su koristili sva tri pisma: glagoljicu, hrvatsku ina-

čicu ćirilice i latinicu. Većina drugih Slavena bila je pod turskom vlašću i spremna prihvatiti pomoć drugih kršćana za svoje oslobođenje. U nedostatku knjiga, dovoljno je bilo tiskati knjige na ilirskom jeziku koji je bio svima razumljiv. Time su bila riješena dva velika pitanja Crkve – pitanje jedinstva i otpora Turcima. Bila je to pomoć pravoslavnom Istoku, način na koji je Crkva znala sačuvati jedinstvo u različitosti, zaštićujući identitet i interese svakog naroda. Autor zaključuje da, usprkos teškim situacijama, lingvističku ravnotežu XVI. i XVII. stoljeća treba zahvaliti Katoličkoj crkvi, koja je hrvatski jezik ne samo ujedinila nego i uzdigla na mjesto jedinstvenoga sveslavenskog jezika i uvrstila među šest prestižnih jezika toga vremena. To je uspjelo zbog toga što je, za razliku od protestantizma, Katolička crkva djelovala prevladavanjem lokalnih granica u skladu s misijom jedinstva Katoličke crkve.

I danas u velikom dijelu svijeta prevladava mišljenje da su Hrvati samo jedna grupa Rusa. Ništa takvo ne može biti dalje od istine. Rusi su u svojem protivljenju Rimu prihvatili pravoslavlje na grčki način. Hrvati su stigli u svoje sadašnje predjele nakon pada Rima da olakšaju probleme u regiji. Uglavnom su došli kao vojna snaga oko 600. godine iz okolice Krakova, tzv. *doline Hrvata*, u vrijeme kad je sv. Benedikt obnavljao lice zapadne Europe. Zamoljeni su da dovedu red u kaotičnu regiju i od tada to rade. Problemi na Balkanu prethode dolasku Hrvata. Postoji vjerojatnost da

su Hrvati, došavši sa svojim jedinstvenim alfabetom – glagoljicom, predstavili je Europi. Glagoljica je potaknula svetu braću Ćirila i Metoda da je koriste kao pomoć Crkvi u širenju evanđelja među drugim narodima. S nekoliko grčkih izmjena, odnijeli su je u Rim da je obrane i to su i uspjeli. Tako je ilirski ili hrvatski jezik postao četvrtim jezikom Svetoga pisma i liturgije, nakon hebrejskoga, *koiné* grčkoga, i latinskoga. Sveta braća nisu stvorila ili preradila glagoljicu i staroslavenski, kolikogod se ta iskrivljena činjenica pokušava predstavljati. Oni su glagoljicu pojednostavili i stvorili novo pismo – ćirilicu, dok je njezina primjena u književnom jeziku liturgijskih i pravnih spisa postala poznata kao staroslavenski crkveni jezik. Rusija u to doba nije ni postojala. Ona je štoviše tek 1988. godine proslavila 1000 godina kršćanstva pa gdje se onda izgubilo 200 godina? Istočnim raskolom 1054. godine u Ohridu u Makedoniji, ćirilica je postala isključivo pismo Pravoslavne crkve. Pod prisilom da izjasne vjernost, Hrvati su prihvatili latiničku abecedu kao znak jedinstva s Rimom. Glagoljica štoviše, do danas nije standardizirana kao što, nažalost, nije pravno zaštićen ni hrvatski jezik. On je naime odigrao važnu ulogu na Drugome vatikanskom koncilu u pitanju liturgije na narodnom jeziku, dok je sustavno znanstveno izučavanje glagoljice počelo djelovanjem Staroslavenske akademije na Krku, Staroslavenskog instituta u Zagrebu, Katedre za staroslavenski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i dr.

Ovo vrijedno djelo pisano je u humanističkom duhu provjerljivih i argumentiranih podataka. Kroz povijesne se kriterije nastoji utvrditi problem sveopće i sveobuhvatne konceptualizacije pitanja normiranja hrvatskog jezika. Knjiga se indirektno dotiče uvriježenih stereotipa o hrvatskom jeziku koji se inače običavaju previdjeti, i to na način da je oslobođena svake suvišnosti podataka, jer uobličavanjem povijesnih podataka jasno predočava sliku u prilog teme koju obrađuje. S tim na umu, trebalo bi ovo vrsno djelo preporučiti prijevodu na druge jezike, uključujući i hrvatski. Autor je vrsni poznavalac nekoliko jezika, i šteta je što se u knjizi ne ulazi u problematiku oko dubljih jezičnih sadržaja, što bi zasigurno pridonijelo značajnim dodatnim spoznajama, imajući u vidu da se ovdje ne dograđuje na poznate činjenice novim metodama, nego se teorijski gradi i stvara buduća lingvistička okosnica. Pitanje standardizacije hrvatskog jezika aktualno je danas zbog nedovoljnog poznavanja činjenica iskrivljenih političkim utjecajima. Ovo više povijesno nego lingvističko djelo vrijedilo bi uvrstiti u obveznu literaturu proučavanja hrvatskog jezika i po mogućnosti sa stajališta već dobro poznatih činjenica, zato što strukturalno i argumentirano pomiče poznate granice standardizacije hrvatskog jezika. Zahvaljujući knjizi profesora Krasića *Počelo je u Rimu*, početak normiranja hrvatskog jezika pomaknulo se skoro dvjesto godina u prošlost, u odnosu na stavove koje je znanost dotad

široko prihvaćala, dokazom da se u XVII. stoljeću, temeljem dekreta pape Grgura XV. iz 1622. godine i pape Urbana VIII. iz 1623. godine, hrvatski jezik morao predavati i učiti na najpoznatijim europskim sveučilištima. Jednako tako, ova je knjiga pisana podrazumijevajući osobito dobro vladanje povijesnim podacima, koji zasigurno nisu dovoljno poznati hrvatskoj javnosti, a pogotovo ne onoj izvan Hrvatske. Upravo tu leži značaj ovog djela kao sustavnog bogatstva već utemeljenih otkrića koja, nažalost, dolaze na vidjelo sa zakašnjenjem, ali time nipošto nisu manje važna, nego, naprotiv, od

iznimne važnosti uvrštavanja i razumijevanja podataka, koji idu u skladu s onim bolje poznatim povijesnim činjenicama. Neki manje poznati podatci u knjizi zasigurno će potaknuti buduće istraživače na nova otkrića u još dubljem poznavanju vlastite jezične povijesti, po mogućnosti, povezujući ih s nadaleko nedovoljno istraženim radom Leonarda Tandarića u srodnom polju glagoljaške liturgijske baštine. Autoru ove knjige treba poželjeti još mnogo sličnih pothvata, kojima nas zadužuje i na čemu smo mu iznimno zahvalni.

Aleksandra Srša Benko